

Галина ГРИМАШЕВИЧ

МИНУЛЕ Й СУЧАСНЕ БОРИСПІЛЬЩИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ТЕКСТІВ

*(Бідношия Ю. І., Дика Л. В. Говірки Бориспільщини:
Сучасні діалектні тексти та пам'ятки мови.
– К., 2008. – 480 с.: іл.)*

Упродовж останніх років українська діалектна текстологія збагатилася новими працями. Одні з них презентують певні регіони українського діалектного континууму: „Говірки Чорнобильської зони. Тексти” (упоряд. П.Ю. Грищенко, Н.П. Прилипка та ін., серед яких Л.В. Дика та Ю.В. Бідношия), „Голоси з Підляшшя” Г.Л. Аркушина, „Старобільщина: Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій” (упоряд. К.Д. Глуховцева та ін.), „Українські закарпатські говірки: Тексти” (упоряд. О.Ф. Мигoliniць, О.Д. Пискач), „Українські говірки південно-західного наріччя: Тексти” (упоряд. Н.М. Глібчук), „Буковинські говірки: Хрестоматія діалектних текстів” (укл. Русак Н.О., Гуйванюк Н.В., Бузинська В.Є.), „Північно-східна Слобожанщина (Новопсковський, Біловодський, Міловський райони Луганської області): Матеріали фольклорно-діалектологічних експедицій (упоряд. Магрицька І.В., Семистяга В.Ф. та ін.)” чи окремі говірки („Силенька гуторка” Г. Аркушина, „Говірка села Машеве Чорнобильського району” (уклад. Л. Дика, Ю. Бідношия). Варто зазначити, що низку діалектних текстів розміщено до лексикографічних та інших діалектологічних праць, серед яких „Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району” Івана Сабаша, „Мовний світ сучасного галицького села (Ковалівка Коломийського району)” Миколи Лесюка, „Східнослобожанські українські говірки. Нотатки до мовного портрета переселенців з Лемківщини” за редакцією Катерини Глуховцевої та ін.

Зазначене вище є свідченням того, що в українській діалектології все актуальнішим стає дослідження діалектного мовлення шляхом запису суцільних текстів, адже саме вони дають повну інформацію про особливості діалектного мовлення на всіх рівнях мовної системи, особливо синтаксичному, морфологічному, акцентуаційному, які потребують нових досліджень.

Рецензоване видання започатковує перспективну для багатьох наукових галузей серію „Українські говори: минуле і сучасність”, яка дозволить усебічно з позицій діахронії та синхронії підійти до розв'язання низки лінгвістичних проблем.

Хоча сьогодні українська діалектна текстологія налічує чимало праць, але рецензоване видання відрізняється багатством представленого матеріалу, професійним підходом до його презентації, фаховістю розміщення матеріалу, умілим застосуванням діахронічного та синхронічного підходів, узагальненням уже набутих надбань у царині діалектної текстології, великим досвідом авторів у роботі та презентації такого матеріалу, уважним і фаховим сприйняттям та фіксацією кожного почутого слова, високою ерудицією та небайдужістю авторів, уболіванням їх за збереження мовних святинь і прагненням увіковічнити в пам'яті нащадків незабутній образ усіх інформаторів, із кожної зморшки на фотографіях яких видно всю історію Бориспільщини ХХ – початку ХХІ ст.

Об'єктом дослідження стала невелика, але, як зауважують автори, важлива для східнослов'янського етноглогенезу територія, на якій слов'янське (і протослов'янське) населення проживає протягом щонайменше трьох тисячоліть (с. 7). Звернення до цієї території не є випадковим, адже для авторки Людмили Дикої говірка с. Любарці, матеріали з якої представлено у виданні (с. 166-184), є рідною, тому вона знає і відчуває її особливості „зсередини”. Як зазначено у вступі, вибір цієї території для текстологічного дослідження зумовлений кількома чинниками: особливою цінністю діалектних даних околиць Києва для східнослов'янського етноглогенезу, еколінгвістичним підходом, адже ці говірки нівелюються, зникають як діалектний континуум (с. 6).

Цим виданням автори ніби закликають усіх, кому небайдужа доля рідного слова, починати (а декому й продовжити) вивчення своєї рідної говірки, суміжних говірок, бо з цих невеликих діалектних цеглинок складається велика мова нашого народу. Показовим є те, що представлена територія має свою задокументовану історію з ХІ ст., що дозволяє простежити динаміку змін на всіх мовних рівнях упродовж майже десяти століть.

Виправданою є структура видання та розміщення матеріалів у ньому, що свідчить про сумлінну підготовку авторів, прагнення системно представити говірки Бориспільщини та показати їх роль і місце в українському діалектному континуумі.

У першій частині представлено транскрибовані тексти (с. 38-266), зібрані авторами упродовж 1996 – 2006 рр., із 16 старожитніх говірок Бориспільського району, серед яких – затоплене водосховищем с. Рудяків та колишне с. Осокорки, яке стало частиною Києва. Авторі професійно підійшли до вибору інформаторів, якими стали корінні мешканці переважно старшого покоління (15 жінок, 7 чоловіків з 1911 до 1937 р.н.) з мінімальною

освітою (від неписьменних – до людей з освітою здебільшого 4 – 7 класів), мовлення яких найбільше зберігає діалектні раритетні особливості. Важливо, що автори використали транскрипцію АУМ, якою послуговується більшість сучасних діалектологів (автори представляють перелік видань діалектних текстів, у яких використано цю транскрипцію, та тих джерел, які послуговуються іншим видом транскрипції). Важливо, що автори до видання вмістили дві наукових розвідки (Людмила Дика „Поліські елементи в говірках полісько-середньонаддніпрянського суміжжя”, Юрій Бідношия „Текстографічна база української діалектології”), у першій з яких представлено основні фонетичні та морфологічні риси говірок сіл Бориспільського району, котрі виразно вказують на їх поліську основу; у другій, крім аналізу наявних текстографічних видань, визначено одне з головних завдань української діалектної текстографії у зв’язку зі створенням надійного корпусу українських діалектних текстів – уніфікація транскрипції, а також акцентовано увагу на необхідності диференційованого підходу до двох типів діалектних текстів (магнітофонних і записаних від руки).

Використавши свій власний досвід, удосконаливши його, автори системно і всебічно підійшли до представлення матеріалів у виданні.

Крім власне лінгвального матеріалу, уміщено додаткові історичні відомості про кожне село, транскрибований матеріал чітко паспортизовано, що створює картину цілісного сприйняття світу мешканцями того чи іншого населеного пункту.

У діалектних текстах, крім розповідей інформаторів про своє життя, село, традиційну духовну культуру, освіту, медицину і знахарство, війну тощо (темарій подано після текстів із точною вказівкою на сторінку видання), значне місце займають розповіді про видатних людей, які народилися на цій благодатній території і які відомі не тільки в Україні.

Як відомо, людина найкраще розповідає про ті події, які є визначальними в її житті, які її найбільше схвилювали і залишили довгий слід. Щемом і боєм пронизують серце розповіді про голод (с. 88, 117, 128, 142, 191, 200, 207, 234), смерть дітей (с. 159), розкуркулювання (с. 201), війну (с. 129, 145, 186, 192, 202, 239), перебування в Німеччині (с. 95, 133, 149, 216). Але в пам’яті закарбовуються й щасливі миті: святкування Івана Купала (с. 65), весілля (с. 97, 120, 246, 256), народження дітей (с. 162) та ін. Багато інформаторів виступають справжніми філософами, усвідомлюючи унікальність свого мовлення і відмінність його від мовлення сусідніх сіл (с. 124, 198), пояснюючи назви сіл та кутків, мікротопонімів (с. 48, 60, 118, 190, 196, 231, 262), відзначаються артистизмом, співаючи колядки та щедрівки, весільні пісні (с. 97,

169), показують себе справжніми господарями, розповідаючи про ведення домашнього господарства (с. 221, 254, 255) тощо. Усе це є правдивою історією Бориспільщини ХХ ст.

У транскрибованих текстах читач може знайти низку фонетичних, морфологічних, лексичних та семантичних діалектизмів, які вирізняють представлену територію з-поміж інших, що спонукає до дослідження говірок біля столичного мегаполіса за густою мережею з метою фіксації найбільшої кількості мовних особливостей (чого варта тільки фіксація „закарпатського” [ы] на Бориспільщині!).

Після діалектних текстів уміщено глосарій (220 слів), у якому представлено лексичні (**калачі** 'кукурудза', **кований** 'плямистий', **палать** 'підкидати на чомусь' та ін.), семантичні (**знать** 'пам'ятати', **мазанка** 'бутерброд', **скоромний** 'сороміцький' та ін.), фонетичні (**могна** 'можна', **дорогшать** 'дорожчати', **здісти** 'з'істи', **набуць** 'мабуць', **нигде** 'ніде', **пиля** 'біля', **срагу** 'зразу', **стромнять** 'стромляти', **якраг** 'якраз' та ін.), морфологічні (**кузово** 'кузов', **танка** 'танк' та ін.) діалектизми, деякі фразеологізовані сполуки (**тринди-ринди** 'іронічно про сучасну популярну музику', **тико подзвониться** 'евф. про близьку смерть', **грішне тіло** 'статеві органи' та ін.), оказіонально вжиті іншомовні та іншодіалектні лексеми, деякі етнографізми та застарілі слова (с. 267-292). Приклади, наведені до кожного слова, чітко паспортизовані з точністю до населеного пункту, для більшості слів подано приклади з кількох говірок, щоб продемонструвати поширення цих лексем на Бориспільщині, особливо тих, які не потрапили до української літературної мови (**времне, год, дак, лучче, самий**). Звертає на себе увагу той факт, що багато слів є оказіональними іншомовними (переважно з німецької мови), бо багато інформаторів були вивезені в Німеччину під час Великої вітчизняної війни (**зоне, кіндер, кляйне, кріг, майн, милькен, фрау, швайне, швейнс** та ін.).

Друга частина презентує діахронічний аспект. У ній представлено пам'ятки мови з Бориспільщини ХІ – середини ХХ ст., зокрема подано карту Київщини Х – ХІІІ ст., уривки з літописів, що стосуються подій на території сучасної Бориспільщини, оскільки в них зафіксовано топоніми з представленої території (підкреслено авторами); акти Бориспільського міського уряду 1612 – 1699 рр. (уривки подано в оригінальній орфографії за виданням 1892 р.), які є надійним джерелом для багатьох науковців, особливо істориків мови; поетичні твори І.Г. Некрашевича, а також наукові розвідки вчених про мову творів Івана Некрашевича (Н. Кістяківської, М. Возняка, А. Москаленка, Ю. Шеевльова, В. Русанівського); матеріали з

фольклорних записів експедиції уродженця Бориспільщини П.П. Чубинського (в оригінальній орфографії), зокрема вірування та повір'я, казки міфічні й побутові, обрядові пісні, у яких простежуються ті діалектні риси, які збережені й сьогодні; опис бориспільського весілля в записі П.П. Чубинського та М.В. Лисенка, який, на думку багатьох учених, є найдосконалішим в історії української етнографії та фольклористики з виділеними в ньому самим П.П. Чубинським східнополіськими діалектними рисами; програму для показу особливостей місцевих народних говорів у Південній Росії І.П. Новицького з відповідями з м. Борисполя та с. Іванкова; факсиміле фрагменту праці К.П. Михальчука „Наріччя, піднаріччя і говори Південної Росії у зв'язку з наріччями Галичини”; матеріали діалектологічної експедиції 1949 р. під керівництвом В.М. Брахнова на Бориспільщину з факсиміле діалектних текстів із с. Мартусівки Бориспільського району та статті В.М. Брахнова „Характерні риси трьох населених пунктів на Бориспільщині, Київської області”, у якій проаналізовано риси Борисполя, сіл Іванкова та Мартусівки на лексичному, фонетичному та синтаксичному рівнях; матеріали з першого тому АУМ, де відзначено фонетичні та морфологічні особливості 6 говірок Бориспільського району (із 5 з них представлено тексти в першій частині). Як зазначено у вступі, названі вище пам'ятки мови дають змогу представити досліджувані говірки Бориспільщини в діахронічному плані, простежити динаміку їхнього розвитку на різних рівнях, а інколи й виявити рідкісні явища, що збереглися в них (с. 13).

Не можна обійти увагою додатки, які скрупульозно підібрані авторами для реалізації поставленої у виданні мети.

Додаток 1 презентує зразки творів письменників Бориспільщини. У вступі автори зазначають, що українськими діалектологами вже давно усвідомлена необхідність докладного вивчення рідних говірок як відомих письменників, так і менш відомих, оскільки їхнє діалектне мовлення певним чином впливає на розвиток української літературної мови. Представлення цього додатка є ще важливим і тому, що говірки Бориспільщини, тексти з яких представлено в першій частині, є рідними для багатьох українських письменників XVIII – XX ст. Автори представляють твори Павла Чубинського та уривки з його листів, у яких виразно проступають ті риси (особливо в листах), які наявні в сучасних говірках: *люде, веселя, дрібнії, тая, цього, на его, по кім, по нім, оттаке, одиураються, одведеш, одвернувся, сумовати, співа, тута, лучче, дак та ін.*; прозу Сергія Жигалка, Галини Кирпи, поезію Олекси Масенка, Василя Швеця, Миколи Карпенка, Петра Масенка, Івана Чумака, Бориса Мамайсура, поезію та прозу Олесея

Бердника, у яких більшою чи меншою мірою наявні переважно морфологічні діалектизми.

У Додатку 2 уміщено прізвища, поширені на Бориспільщині у два чітко визначені історичні періоди – кінця XIX ст. (козацькі прізвища) та перших десятиріч XX ст., які є важливим джерелом для ономастичних та лексикологічних досліджень, дозволяють простежити зміни в цій групі упродовж майже двох століть.

У Додатку 3 подано перспективи розвитку Бориспільського району, спрямовані на інтенсивну міську забудову житлових та промислових об'єктів, що призведе до зникнення сіл з їх корінними мешканцями, нівеляції старожитніх говірок із цієї території і, як наслідок, – зникнення старожитніх говірок Бориспільщини як діалектного континууму, оскільки такі прецеденти вже відомі в сучасному суспільстві (зникнення цілісності середньополіського діалекту в результаті аварії на ЧАЕС).

Важливим доповненням видання є ілюстративний матеріал, насамперед світлини мешканців сіл Бориспільщини, від яких записано тексти. Інші ілюстрації репрезентують історію Бориспільщини з найдавніших часів (мініатюра XIII (XV) ст. з Радзивіллівського літопису, низка світлин пам'яток бориспільської старовини, уже відзначені факсиміле, титульна сторінка одного з томів „Трудов этнографическо-статистической экспедиции в Западно-русский край” та ін.) до сьогодення (фотографії селян середини XX ст., світлини з відомими людьми краю та інші фотознімки, які показують сучасне життя жителів Бориспільського району, серед яких – одухотворені обличчя авторів видання Юрія Бідношиї та Людмили Дикої).

Рецензоване видання – пам'ятник Бориспільщині та бориспільчанам, їхній мові, історії, культурі, який не може залишити байдужими істориків, етнографів, лінгвістів, літературознавців і всіх, хто вболіває за долю кожного діалектного слова, кожного маленького села, усієї України. На нашу думку, рецензоване видання заслуговує найвищої оцінки, воно стане взірцем для сучасних і прийдешніх поколінь діалектологів, адже за діалектною текстологією – велике майбутнє, вагому підвалину в яке заклали праці невтомних збирачів народних скарбів, людей з великим серцем і щирою душею – Юрія Бідношиї та Людмили Дикої, котрим уся діалектологічна братія з Житомира складає доземний уклін і велику подяку з надією на нові здобутки в царині науки наук – діалектології.